

MERSİN ÇIRAKLIK EĞİTİM MERKEZİ'NE DEVAM EDEN ÇIRAKLARDA SİGARA, ALKOL, MADDE KULLANMA PREVELANSI VE ETKİLEYEN RİSK FAKTÖRLERİ

GİRİŞ

Başta sigara olmak üzere alkol ve diğer bağımlılık yapıcı maddeler, ülkeler arasında farklılıklar olmakla beraber, genç ve erişkinler arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Çocuk ve gençler bağımlılık yapıcı maddelerin kullanılmasında önemli bir hedef gruptur çünkü çoğunlukla bu maddeler çocukluk yaş grubunda ilk kez kullanılmaya başlanır ve erişkin döneme taşınır (Grant ve ark. 2000, Akvardar ve ark. 2003, Madu ve Matla 2003, Delva ve ark. 2000, Flisher ve ark. 2003, Kim 2001, Swadi 1998, Anglin 1997, Kokkevi ve ark. 2000, Denny ve ark. 2003).

Sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanımı ile ilgili çalışmalar daha çok okul çağı çocukluk döneminde olmak üzere normâl popülasyonlarda yürütülmüştür. Çalışan çocuk ve adolesanlar bu maddeleri kullanma için önemli bir risk grubu olmasına karşın, konu ile ilgili çalışmalar bu gruplarda yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, Mersin Çıraklık Eğitim Merkezi'nde eğitim gören çalışan adolesanlarda (çıraklarda) sigara, alkol ve diğer maddeleri kullanma prevelansı ve etkileyen risk faktörlerinin araştırılması amaçlandı.

YÖNTEM

Kesitsel tipte planlanan bu çalışma 2002 yılı Mayıs ayında, Mersin Çıraklık Eğitim Merkezi'nde

Seval Öner, T. Şaşmaz, R. Buğdaycı, A. Ö. Kurt

ÖZET

Amaç: Sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanımı ile ilgili çalışmalar daha çok okul çağı çocukluk döneminde olmak üzere normâl popülasyonlarda yürütülmüştür. Çalışan çocuk ve adolesanlar bu maddeleri kullanma için önemli bir risk grubu olmasına karşın, konu ile ilgili çalışmalar bu gruplarda yetersizdir. Bu nedenle, Mersin çıraklık eğitim merkezinde eğitim gören çalışan adolesanlarda sigara, alkol ve diğer maddeleri kullanma prevelansı ve etkileyen risk faktörlerinin araştırılması amaçlandı.

Yöntem: Kesitsel tipte planlanan bu çalışma 2002 yılında Mersin ÇEM'nde yapıldı. Çalışma grubuna okulda kaydı bulunan 1450 öğrencinin tamamı alındı. Veriler öğrenciler tarafından doldurulan bir anket formu ve Çocuk Beck Depresyon Ölçeği kullanıldı. Verilerin özetlenmesinde tanımlayıcı istatistikler ve risk faktörlerinin belirlenmesinde Binary Lojistik Regresyon analizi kullanıldı.

Bulgular: Çalışmaya 960'ı (%83.3) erkek ve yaş ortalaması 17.3±1.3 olan 1152 çırak katıldı. Çıraklar arasında en az bir defa sigara, alkol ve illegal madde deneme prevelansının sırasıyla %45.7, %39.1 ve %4.2 olduğu saptandı. Tesbit edilen başlıca risk faktörlerinin; i) sigara deneme için; alkolle karşılaşmak, erkek olmak, aile içinde kavga olması ve çocuğun intihar girişimi, ii) alkol deneme için; erkek olmak, 18 yaş üzerinde olmak, sigara denemek, annenin sigara ve babanın alkol içmesi, aile içinde kavga-küfürleşme olması ve işyerinde kendisiyle alay edilmesi, iii) illegal madde deneme için intihar girişimi, alkol denemek, depresyon semptomları bulunması ve babanın sigara içmesi olduğu tespit edildi.

Tartışma: Çırakların sigara, alkol ve illegal madde denemesi ile, aile ve iş yerindeki ortam arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Sonuç: Çırakların bu maddelerden korunması için yapılacak eğitimlerde aile, işyerindeki usta ve çocuk bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Çocukların çalışma koşulları iyileştirilmeli ve psikolojik danışmanlık alabilecekleri birimler oluşturulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: çırak, sigara, alkol, illegal madde

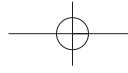
RISK FACTORS HAVING IMPACT ON THE PREVALENCE OF ADDICTION OF CIGARETTE, ALCOHOL AND SUBSTANCE IN THE APPRENTICES IN THE MERSIN VOCATIONAL TRAINING AND APPRENTICESHIP CENTER

ABSTRACT

Objective: Studies concerning the addiction of cigarette, alcohol and other substances have been conducted mainly on normal populations, such as school age and childhood. Although the working children and adolescents constitute an important risk group in terms of the addiction to these substances, the number of the studies conducted on them is insufficient. For this reason, this study aimed at investigating the risk factors having impact on the prevalence of addiction of cigarette, alcohol and substances in the apprentices in the Mersin Vocational Training and Apprenticeship Center.

Method: This study which was conducted in Mersin Vocational Training and Apprenticeship Center as a cross-sectional study. All of 1450 students in the center were included in the study. A questionnaire form filled by the parents and Children Beck Depression Scale

(ÇEM) yürütüldü. ÇEM'de kuaför-berber, torna-tesviye, mobilya, oto-kaporta, elektrik, terzi, ağaç doğ-

was used. Binary Logistic Regression Analysis was used for the purpose of determining definitive statistics and risk factors in summarizing the data.

Findings: 1152 apprentices including 960 (83.3%) boys attended the study and their mean age was 17.3 ± 1.3 . It was found that prevalence of trying cigarette, alcohol and illegal substances at least for once was respectively 45.7%, 39.1%, 4.2%. Some of the primary risk factors detected are as follows: i) for experience with cigarette: to use alcohol, to be a male, to come from a family where parents quarrel, to attempt to conduct suicide, ii) for experience with alcohol: to be a male, to be aged over 18, to try smoking, to have a mother or father with alcohol addiction, to come from a family where there is quarrel and exchange of bad words and to be made fun in the workplace, iii) for the experience with illegal substances: to attempt suicide, to carry symptoms of depression, to try alcohol and to have a father with cigarette addiction.

Discussion: It can be seen that there is close relationship between experience of smoking, alcohol and illegal substance by apprentices and their environment of their house and workplace. It is necessary that the master in the workplace, the family and the child should be evaluated as a whole in the trainings to be provided for the purpose of protecting children from these substances.

Conclusion: Working environment of the children should be improved and units of consultancy and guidance should be established.

Keywords: apprentice, smoking, alcohol, illegal substance.

ramacılığı gibi bölümler bulunmaktaydı. Çalışmaya okula kaydı olan 1450 çırağın tamamı dâhil edildi, bir örnekleme yöntemi kullanılmadı.

Veri toplanması için bir veri formu geliştirildi. Bu form üç bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölümde çırak ve ebeveynlerine ilişkin sosyodemografik özellikler (yaş, cins, eğitim durumu, aile ve ebeveynlerine ait özellikler, işyerine ait özellikler), ikinci bölümde çocuğun sigara, alkol ve diğer maddeleri kullanma durumu ve üçüncü bölümde ise "Çocuk Beck Depresyon Ölçeği (ÇBDÖ)" bulunmaktaydı. ÇBDÖ'nin Türkiye için geçerlik güvenirlik çalışması Öy tarafından yapılmış ve depresyon için kesim noktası 19 puan olarak rapor edilmiştir (1991).

Her programda öğrenim gören çıraklar haftanın bir günü okula geldikleri için, hafta içi 5 gün boyunca okula gidildi ve veriler araştırmacı hekimler tarafından sınıflara girilerek toplandı. Veri toplamadan önce, araştırmacı hekim sınıfta bulunan öğrencilere çalışmanın amacını, verilerin bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağını, kimliklerin yazılmamasını, çalışmaya katılmanın gönüllülük ilkesine bağlı olduğunu ve istemeyenin çalışmaya katılmayacağını sözel olarak bildirdi. Çalışmaya katılmayı kabûl eden çocuklara veri formu dağıtıldı ve formun nasıl doldurulacağı anlatıldı. Öğrenciler veri formundaki soruları kendileri okuyarak anlamadıkları yerleri araştırmacı hekimlere sorarak doldurdular. Bu süreç boyunca sınıfta öğretmen ve okul idaresinden hiç kimse bulunmadı.

Veriler bilgisayara girildi. Verilerin özetlenmesinde tanımlayıcı istatistikler ve risk faktörlerinin belirlenmesinde Binary Lojistik Regresyon analizi kullanıldı.

BULGULAR

Çalışmaya katılan çırakların 960'ı (%83.3) erkek ve yaş ortalaması 17.3 ± 1.3 (min=14, max=24) olan 1152 çırak katıldı. Çırakların 1029'unun (%89.3) il-

köğretim mezunu, 102'sinin (%8.9) açık lise öğrencisi, 21'inin de (%1.8) lise ve üzeri okul mezunu olduğu tespit edildi. Ailelerinin 431'inin (%37.4) aylık gelirinin asgari ücretin üzerinde ve 721'inin de (%62.6) sosyal güvencesinin olduğu (373'ü (%32.4) SSK, 142'si (%12.3) Bağkur, 116'sı (%10.1) Yeşil kart, 90'ı (%7.8) Emekli sandığı) saptandı. Annele-
rinin yaş ortalaması 41.7 ± 6.1 , babalarının yaş ortalaması ise 47.0 ± 7.3 'tü. Çırakların 1045'inin (%90.7) an-
ne ve babası birlikte yaşa-

maktaydı. Diğer sosyodemografik özellikler tablo 1'de görülmektedir.

Araştırmaya katılan çırakların 224'ünün (%19.4) ailesinde kavga ve geçimsizlik olduğu saptandı. İş yerinde çırakların 276'sının (%24.0) alay, küfür veya dayığa mâruz kaldığı (200'ü (%17.4) alaya, 151'i (%13.1) küfüre, 87'si (%7.6) dayığa) tesbit edildi.

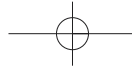
Çırakların 527'sinin (%45.7) sigarayı, 451'inin (%39.1) alkolü ve 48'inin de (%4.2) herhangi bir psikoaktif maddeyi [25'i (%2.2) hap, 16'sı (%1.4) bali-tiner, 13'ü (%1.2) diğer maddeler] hayatı boyunca en az bir kez içtiği saptandı.

Binary Lojistik Regresyon Analizinde hayatı boyunca en az bir kez sigara içmeyi en fazla etkileyen faktörlerin sırasıyla alkol içmek ve erkek olmak, hayatı boyunca en bir kez alkol içmeyi en fazla etkileyen faktörlerin sırasıyla sigara içmek ve babanın alkol içmesi, hayatı boyunca en az bir kez psikoaktif madde kullanmayı etkileyen faktörlerin de sırasıyla intihar girişimi ve depresyon semptomları bulunma olduğu tesbit edildi. Bu maddeleri kullanmayı etkileyen diğer faktörler tablo 2, 3 ve 4'te görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sigara içiciliği ve etkileyen faktörler;

Ülkemizde ortaöğretim çağı çocuklar arasında yapılan çalışmalarda, çocukların hayatı boyunca en az bir defa sigara deneme oranlarının %13 ile %83 arasında değiştiği bildirilmektedir (Bilgel 2002, Ögel ve ark 2001, Herken ve ark 1997, Güraksın ve ark 1998, Onat 1993, Karakılınç 1999, Bilir ve ark 1997, Braverman ve ark 2001). Kuğu ve arkadaşları tarafından çıraklarda yapılan bir çalışmada, çocukların %21.7'sinin sigarayı en az bir kez denediği rapor edilmiştir (2000). Çalışmamızda ise bu oran %45.7 idi. Kuğu'nun çalışmasına göre sigara deneyen çırak oranı yüksek olsa da, normâl okul çağı çocuklarda yapılan çalışmalara kıyasla daha yüksek değildir.

Tablo 1. Çıraklar ve âilelerine ilişkin sosyodemografik özelliklerin dağılımı

Kişisel Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet		
Erkek	960	83.3
Kız	192	16.7
Yaş		
18 yaş ve altı	963	83.6
19 yaş ve üzeri	189	16.4
Eğitim süresi		
5-7 yıl	1050	91.1
8 yıl +	102	8.9
Âilesel Özellikler		
Anne yaş ortalaması	41.7±6.1	
Anne eğitim		
İlkokul mezunu ve üzeri	104	9.1
İlkokul mezunu değil	1037	90.9
Anne Meslek		
Ev hanımı	1042	91.3
İşçi, memur, serbest	99	8.7
Baba yaş ortalaması	47.0±7.3	
Baba Eğitim		
İlkokul mezunu ve üzeri	266	23.9
İlkokul mezunu değil	848	76.1
Baba Meslek		
İşçi-memur	375	33.7
Diğer	659	59.1
İşsiz	80	7.2
Kardeş sayısı		
2 ve altı	301	26.1
3 ve üzeri	851	73.9
Sosyal durum		
Anne-Baba birlikte	1045	90.7
Diğer	107	9.3
Sosyal güvence		
Var	721	62.6
Yok	431	37.4
Âile geliri		
<Asgarî ücret	721	62.6
Asgarî ücret	431	37.4

Tablo 2. Çıraklarda sigara kullanımı için risk faktörlerinin lojistik regresyon analizi sonuçları

Sigara deneme	Exp	%95 CI
Alkol deneme	4.48	3.41-5.88
Erkek olma	1.92	1.32-2.80
İntihar girişimi	1.65	1.01-2.70
Âilede kavga	1.64	1.15-2.34
Yaş artışı	1.46	1.02-2.09
Depresyon semptomu bulunma	1.46	1.01-2.09
Sâbite	0.208	

Tablo 3. Çıraklarda alkol kullanımı için risk faktörlerinin lojistik regresyon analizi sonuçları

Alkol deneme	Exp	%95 CI
Sigara deneme	5.11	3.81-6.86
Babada alkol öyküsü	3.06	2.27-4.12
İntihar öyküsü	2.89	1.81-4.60
Erkek olmak	2.54	1.66-3.89
İşyerinde alay öyküsü	2.34	1.52-3.58
Annenin orta ve üzeri eğitimi	1.56	1.14-2.12
Âilede kavga öyküsü	1.76	1.08-2.85
Annede sigara öyküsü	1.46	1.06-2.01
Çocuğun yaşı	1.14	1.02-1.28
Anne yaşı	1.03	1.01-1.05
Sâbite	0.002	

Ögel ve ark 2003, Bertan ve ark. 2001). Çalışmamızda çırığın alkol denemesi sigara ile karşılaşmasını etkileyen en önemli faktördü. Bunu sırasıyla erkek olmak, intihar girişimi ve âilede kavga olması izlemekteydi.

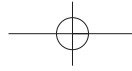
Alkol içiciliği ve etkileyen faktörler;

Ortaöğretim çağı çocuklar arasında yurt dışında yapılan çalışmalarda hayat boyunca en az bir kez alkol deneme oranının %18.3 ile %97.1 (Madu ve Mat-

Sigara genellikle çocuklar / adolesanlar tarafından ilk denenen bağımlılık yapıcı maddedir. Çalışmalarda erkek olmak, başta ebeveyn ve arkadaş olmak üzere yakınındaki kişilerin sigara ve diğer bağımlılık yapıcı maddeleri kullanması, ebeveyn ve arkadaşlarla problem yaşamak, alkol ve diğer bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmak, okulda başarısızlık, sosyoekonomik düzey, hırçın ve sinirli bir kişilik yapısına sâhip olmanın sigara deneme ve içmeyi arttırdığı bildirilmektedir (Karakılınç 1999, Tripathi ve Lal 1999, Herken ve Özkan 1998, Uğur ve ark. 1999,

Tablo 4. Çıraklarda madde kullanımı için risk faktörlerinin lojistik regresyon analizi sonuçları

Madde deneme	Exp	%95 CI
İntihar öyküsü	4.05	1.92-8.56
Depresyon semptomu var	3.12	1.53-6.36
Alkol deneme	2.12	1.04-4.30
Baba eğitimi	0.41	0.21-0.80
Sâbite	0.048	

la 2003, Delva ve ark. 2000, Flisher ve ark 2003, Kim 2001, Swadi 1998, Anglin 1997, Kokkevi ve ark 2000, Denny ve ark. 2003), ülkemizde yapılan iki ayrı çalışmada ise %17.3 ve %18.3 (Akvardar ve ark. 2003, Ögel ve ark. 2001) olduğu rapor edilmektedir. Kuğu ve arkadaşları tarafından çıraklarda yapılan bir çalışmada, çocukların %12'sinin alkolü en az bir kez denediğini bildirmişlerdir (2000). Çalışmamızda ise bu oran %39.1 idi. Çalışma sonucumuza göre ülkemizde çıraklar diğer okullara giden çocuklara kıyasla 2 kat daha fazla alkolle karşılaşmıştır. Paschall ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada da, çalışan çocuklarda alkol kullanımının diğer çocuklara kıyasla daha fazla olduğu bildirilmektedir (2002).

Yapılan çalışmalarda erkek olmanın alkolle karşılaşmayı en fazla etkileyen faktör olduğu bildirilmektedir. Alkolle karşılaşmayı etkileyen diğer faktörlerin ise; ebeveyn ve arkadaş olmak üzere, yakın çevrenin alkol kullanması, ebeveyn ve arkadaşlar ile sorun yaşamak, ailenin gelir düzeyinin artması, çocuğun cep harçlığının artması, çocuğun sigara veya bağımlılık yapıcı diğer maddeleri kullanması, ebeveyn desteğinin azalması ve ebeveyn çocuk arasındaki ilişkinin zayıf olması, okul başarısının düşük olması ve çocukta ruhsal sorunların olduğu bildirilmektedir (Akvardar ve ark. 2003, Madu ve Matla 2003, Delva ve ark. 2000, Flisher ve ark. 2003, Kim 2001, Swadi 1998, Anglin 1997, Kokkevi ve ark. 2000, Denny ve ark 2003, Tripathi ve Lal 1999, Forster ve ark. 1996, Öztürk 1995, Malley ve Johnston 1999, DiGrande ve ark. 2000, Bauman ve Phongsavan 1999, Budd ve ark. 1985, Evcı ve Aycan 1998, Cardenal ve Adell 2000, Knop ve ark., Coşar 1996, Johnson ve ark. 2002, Merrill ve ark. 1999, Hanna ve ark. 2001, Settertobulte ve ark. 2001, Reinherz ve ark. 1990, Buğdaycı 2003). Çalışmamızda ise çırağın sigara içmesi ve babanın alkol içmesi çırağın alkolle karşılaşmasını etkileyen en önemli etken olduğu saptandı. Ayrıca çalışmamızda çocuğun intihar girişiminde bulunması, erkek olmak ve işyerinde alaya maruz kalmanın da önemli bir etken olduğu görülmektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak, bu çocukların bir iş yerinde çalışıyor olması, bu ortamlarda kötü hareket ve davranışlara maruz kalmanın çocukları alkol kullanmaya ittiği dikkat çekici bir bulgudur.

İllegal madde içiciliği ve etkileyen faktörler;

İllegal maddelerin kullanımı, bağımlılık yapıcı maddeler içinde en zararlı ve öldürücü olanıdır. Çocuk ve gençler arasında bu maddelerin kullanımı sigara ve alkol kullanımını takip etmektedir. Yurt dışında okul çağı çocuklarında yapılan çalışmalarda çocukların hayatı boyunca en az bir kez bu maddelerden birini deneme oranlarının %9.3-45.0 (Swadi 1998, Bauman ve Phongsavan 1999, Ledoux ve ark. 2002) arasında değiştiği bildirilmektedir. Ögel ve

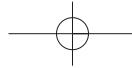
arkadaşları liseye giden çocuklarda yaptıkları bir çalışmada hayat boyu illegal bir madde kullanma oranının %3.3, hayat boyu uçucu bir madde kullanma oranının da %8.6 olduğunu bildirmektedir (2001). Kuğu ve arkadaşları da çıraklarda yaşam boyu uçucu bir madde deneme oranının %9.1 olduğunu rapor etmektedir (2000). Çalışmamızda çırakların herhangi bir illegal maddeyi (uçucu dâhil) deneme oranı %4.2 idi. Bu oran ülkemizde ve yurt dışından bildirilen oranlara kıyasla oldukça düşüktür.

Çalışmamızda intihar denemenin ve depresyon semptomları bulunmanın madde denemeyi en fazla artıran faktörler olduğu tesbit edildi. Yapılan çalışmalarda da ruhsal durumun, illegal madde kullanma ile sıkı bir ilişki içinde olduğu rapor edilmektedir (Kuğu ve ark. 2000, Evren ve ark. 2003).

Sonuç olarak çıraklar arasında sigara ve illegal madde kullanımı diğer çocuklara benzerken, alkol kullanımı oldukça yüksektir. Bu çocukların sigara, alkol ve diğer maddelerden korunması için çıraklık eğitim merkezlerinde verilen meslek dersleri yanında, konu ile ilgili eğitimler de yapılmalıdır. Ayrıca hazırlanacak eğitim programları ile çırak, usta ve aile bir bütün olarak değerlendirilerek hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Bu maddelerden en az birini kullanan çocuklara psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akvardar Y, Turkcan A, Yazman U, Aytaclar S, Ergor G, Cakmak D (2003) Prevalence of alcohol use in Istanbul. Psychol Tep; 92:1081-8.
- Anglin TM (1997) Adolescent substance abuse. Hay WW, Groothuis JR, Hayward AR, Levin MJ. CURRENT Pediatric Diagnosis & Treatment. 13th Edition. Stanford: Simon & Schuster Company, 158-163.
- Bertan M, Özcebe H, Yurdakök K (2001) Sigara, alkol ve uyuşturucu ile savaş hizmetleri. Yeni Türkiye; 39: 673-686.
- Bilal N (2002) Türkiye'de sigara içme yaygınlığı. Editör Özyardımcı N. Bursa: Sigara ve Sağlık, 59-73.
- Bilir N, Doğan BG, Yıldız AN (1997) Sigara içme konusundaki davranışlar ve tutumlar (Ankara-Türkiye). Ankara: Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı Yayın No: 7.
- Bauman A, Phongsavan P (1999) Epidemiology of substance use in adolescence: prevalence, trends and policy implications. Drug Alcohol Depend; 55: 187-207.
- Braverman MT, Svendsen T, Lund K, Edvard L (2001) Tobacco use by early adolescents in Norway. Eur J Public Health; 11: 218-224.
- Budd RJ, Eiser JR, Morgan M, Gammage P (1985) The personal characteristics and life-style of the young drinker: The results of a survey of British. Drug Alcohol Depend; 6: 145-157.
- Buğdaycı R, Şaşmaz T, Aytaç N, Çamdeviren H (2003) Mersin, Adana ve Hatay İllerinde Beden Eğitimi Spor Yüksek Okullarında alkol içme prevalansı ve etkileyen faktörler. Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi; 3: 208-212.
- Cardenal CA, Adell MN (2000) Factors associated with problematic alcohol consumption in school children.

- J Adolesc Health; 27: 425-433.
- Coşar B(1996) Alkol bağımlılığında psikososyal faktörler. *Psikiyatri Psikoloji Psikiyatri Dergisi*; 4 (Ek 2): 13-18.
- Delva J, Bobashev G, Gonzalez G, Cedeno M (2000) Clusters of drug involvement in Panama: results from Panama's 1996 National Youth Survey. *Drug Alcohol Depend*; 60: 251-257.
- Denny SJ, Clark TC, Watson PD (2003) Comparison of health-risk behaviours among students in alternative high schools from New Zealand and the USA. *J. Paediatr Child Health*; 39 :33-39.
- DiGrande L, Perrier MP, Lauro MG, Contu P (2000) Alcohol use and correlates of binge drinking among university students on the Island of Sardinia, Italy. *Subst Use Misuse*; 35:1471-1483.
- Evcı D, Aycan S (1998) Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğrencilerinde alkol ve sigara alışkanlık düzeyi ve buna etki eden bazı faktörler. Adana: VI. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Özet Kitabı, 464.
- Evren C, Ögel K, Tamar D, Çakmak D. Uçucu madde kullanıcılarının özellikleri. http://www.bagimlilik.net/sayi4/ucucu_madde.pdf 10.12.2003.
- Flisher AJ, Parry CDH, Evans J, Muller M, Lombard C (1996) Substance Use by Adolescents in Cape Town: Prevalence and Correlates. *Journal of Adolescent Health* 2003; 32:58-65. Forster LMK, Tannhauser M, Barros HMT. Drug use among street children in southern Brazil. *Drug Alcohol Depend*; 43: 57-62.
- Grant BF, Stinson FS, Harford T (2000) The 5 year course of alcohol abuse among young adults. *J Subst Abuse*; 13: 229-238.
- Güraksın A, Ezmeci T, İnandı T ve ark. (1998) Erzurum il merkezinde ortaokul ve lise öğrencilerinde sigara içme sıklığı. *Atatürk Ün. Tıp Dergisi*; 30: 89-93. Tütün ve Sağlık Bibliyografisi 1968-2001. TTB Yayınları. 1. Baskı. 2004; 106.
- Hanna EZ, Yi H, Dufour MC, Whitmore CC (2001) The relationship of early-onset regular smoking to alcohol use, depression, illicit drug use, and other risky behaviors during early adolescence: Results from the youth supplement to the Third National Health and Nutrition Examination Survey. *J Subst Abuse*; 13: 265-282.
- Herken H, Özkan İ (1998) Sigara ve sosyal öğrenme. *Genel Tıp Derg.*; 8: 45-47.
- Herken H, Özkan İ, Bodur S, Kaya N, Turan M, Aşkın R (1997) Gençlerde sigara kullanımı ile anne-baba tutumu ve sosyodemografik özelliklerin ilişkisi. *Genel Tıp Derg*; 7: 189-193.
- Johnson CA, Wong MM, Austin G (2002) Prior cigarette smoking initiation predicting current alcohol use: Evidence for a gateway drug effect among California adolescents from eleven ethnic groups. *Addict Behav*; 27: 799-817.
- Karakılınç H (1999) Antalya kent merkezindeki liselerin son sınıflarında okuyan öğrencilerde psikoaktif madde kullanımı. Sigara ve Sağlık Ulusal Kongresi Özet Kitabı. 29-31 Mayıs, İstanbul. Tütün ve Sağlık Bibliyografisi 1968-2001. TTB Yayınları. 1. Baskı. 2004; 367.
- Kim Y (2001) Korean Adolescents' health risk behaviors and their relationships with the selected psychological constructs. *J Adolesc Health*; 29: 298-306.
- Knop J, Teasdale TW, Schulsinger F, Goodwin DW (1985) A prospective study of young men at high risk for alcoholism: School behavior and achievement. *J Stud Alcohol*; 46: 273-278.
- Kokkevi A, Terzidou M, Politikou K, Stefanis C (2000) Substance use among high school students in Greece: outburst of illicit drug use in a society under change. *Drug Alcohol Depend*; 58: 181-188.
- Kuşu N, Akyüz G, Erşan E, Doğan O (2000) Sanayi bölgesinde çalışan çıraklarda madde kullanımı ve etkileyen etkenlerin araştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*; 1: 19-25.
- Ledoux S, Miller P, Choquet M, Plant M (2002) Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol Alcohol*; 1: 52-60.
- Madu SN, Matla MQ (2003) Illicit drug use, cigarette smoking and alcohol drinking behavior among a sample of high school adolescents in the Petersburg area of the Northern Province, South Africa. *J Adolesc*; 26: 121-136.
- Malley PMO, Johnstan LD (1999) Drinking and driving among US high school seniors 1984-1997. *Am J Public Health*; 89: 678-684.
- Merrill JC, Kleber HD, Shwartz M, Liu H, Lewis SR (1999) Cigarettes, alcohol, marijuana, other risk behaviors, and American Youth. *Drug Alcohol Depend*; 56: 205-212.
- Onat Ü(1993) Keçiören çevre sağlığı meslek lisesi'nde okuyan gençlerin sigara içme davranışları. *Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Dergisi*; 3: 36.
- Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D (2001) Lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*; 12: 47-52.
- Ögel K, Taner S, Yılmazçetin C (2003) Ergenlerde madde kullanım bozukluklarına yaklaşım kılavuzu. *IQ Kültür Sanat Yayıncılık*. İstanbul: Kilim Matbaası, 12-23.
- Öy B (1991) Çocuklar için depresyon ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*; 2: 132-136.
- Öztürk MO (1995) Ruh Sağlığı ve Hastalıkları. 6. Baskı. Ankara: MEDİKOMAT Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Paschall M, Ringwalt C, Flewelling R (2002) Explaining higher levels of alcohol use among working adolescents: an analysis of potential explanatory variables. *J Stud Alcohol*; 63: 169-178.
- Reinherz HZ, Frost AK, Stewart-Berghauer G, Pakiz B, Kennedy K, Schille C (1990) The many faces of correlates of depressive symptoms in adolescents. *J Early Adolescence*; 10: 455-471.
- Setttertobulte W, Jensen BB, Hurrelmann K (2001) Drinking among young Europeans. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Swadi H (1998) Drug and substance use among 3333 London adolescents. *B J Addict*; 83: 935-942.
- Tripathi BM, Lal R (1999) Substance abuse in children and adolescents. *Indian J Pediatr*; 66: 569-575.
- Tütün ve Sağlık Bibliyografisi 1968-2001 1. Baskı (2004) TTB Yayınları;150.
- Uğur Ö, Şenol V, Çetinkaya F, Naçar M (1999) Kayseri ilinde ortaokul son sınıf öğrencilerinde sigara içme davranışı ve risk faktörleri. İstanbul: Sigara ve Sağlık Ulusal Kongresi Özet Kitabı, 29-31.